

De historiografie van Clemens De Landtsheer

Deel I

DANIËL BILTEREYST & ROEL VANDE WINKEL

“Flandria Film kon zich niet meer herpakken en zo eindigde een Vlaams initiatief, dat zonder steun en met veel inspanningen en idealisme tot stand kwam. Als een voorloper van de Vlaamse film verdient deze geschiedenis, nauw verbonden aan de IJzerbedevaarten en de ermee samengaande propaganda op filmisch gebied, wel enige vermelding.”

(Clemens De Landtsheer)¹

Inleiding

Clemens De Landtsheer is voor de historiografen van de Vlaamse beweging geen onbekende. Hoewel hij persoonlijk weinig op de voorgrond trad, speelde De Landtsheer een dragende rol in de totstandkoming en ontplooiing van het IJzerbedevaartcomité. Dat De Landtsheer als secretaris een fundamentele bijdrage aan de publieke werking van het comité leverde (door de organisatie van de IJzerbedevaarten en allerlei campagnes, de publicatie van artikels en manifesten enz.), wordt algemeen erkend. Dat hij daarnaast voor het comité films maakte en met zijn Flandria Filmbedrijf ook een portefeuille van honderden producties verdeelde, komt in de literatuur slechts zijdelings aan bod.² Door zijn filmbedrijvigheid als een randactiviteit te beschouwen, schetst men echter een onvolledig beeld van de rol die De Landtsheer in de propaganda van het IJzerbedevaartcomité en zijn gedachtegoed speelde. Tegelijkertijd onderbelicht men de betekenis en de ernst van zijn pogingen om via eigen filmjournaals aan Vlaamse nieuwsgaring en -spreiding te doen. Ook in de meeste historiografische werken van de Vlaamse (c.q. Belgische)

1. C. DE LANDTSHEER, De propaganda van het IJzerbedevaartcomité, in: *De Vlaamse Oudstrijder*, 9 februari 1964.

2. De uitzondering op de regel wordt gevormd door L. DE RYCK, *Flandria Film (1929-1940), filmmaatschappij van Clemens De Landtsheer*, in: *Jaarboek 1980 Gemeentemuseum Temse*, Temse, 1981, pp. 24-27 en F. WEYNS, *De tusseoorlogse IJzerbedevaarten (1929-1939)*, RUGent, departement Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1992, pp. 65-66 en 78-79. Flandria Film komt ook aan bod bij G. CONVENTS, *Film*, in: R. DE SCHRUYVER (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tiel, 1998, pp. 1142-1143.

film blijven de filmactiviteiten van De Landtsheer en Flandria Film zo goed als onvermeld.³

In het raam van het onderzoeksproject 'Licht op een Collectief Verleden', dat op diverse terreinen filmhistorisch onderzoek stimuleerde,⁴ worden sinds begin 2000 diverse acties ondernomen met het oog op een kritische studie naar de wortels en activiteiten van Flandria Film. Op initiatief van de onderzoekers en in samenwerking met diverse partners werd enerzijds het (papieren) bedrijfsarchief van Flandria Film gelokaliseerd en ontsloten,⁵ anderzijds het nog bestaande filmmateriaal opgespoord, grotendeels van een brandbare nitraatdrager overgezet op veiligheidsfilm en wetenschappelijk onderzocht.⁶ Door deze belangrijke film- en non-film-archivalia te koppelen aan ander bronmateriaal, waaronder De Landtsheers voorheen ontoegankelijke dossier bij het Krijgsauditoraat, zijn alle bouwstenen voor een diepgaand onderzoek naar Flandria Film aanwezig.⁷ De voorliggende publicatie luidt met een algemene historiek een artikelenreeks in die enerzijds De Landtsheers filmactiviteiten wil schetsen, anderzijds die bedrijvigheid in een ruimere culturele, politieke en ideologische context wil plaatsen.

3. Zie in dit verband het ontbreken van referenties aan De Landtsheer of Flandria Film in vrij encyclopedische filmhistorische overzichten van de Belgische film, zoals: F. BOLEN, *Histoire authentique, anecdotique, folklorique et critique du cinéma Belge depuis ses plus lointaines origines*, Bruxelles, 1978; P. THOMAS, *Un siècle de cinéma Belge*, Ottignies, 1995; J.P. EVERAERTS, *Film in België*, Brussel, 2000.

4. 'Licht op een Collectief Verleden', onderzoeksproject nr. G.4430.00, Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen: Max-Wildiersfonds, Brussel, 2000-2003. Promotor: Daniël Biltereyst (Universiteit Gent), copromotor: Gabriëlle Claes (Koninklijk Belgisch Filmarchief), onderzoekers: Roel Vande Winkel (UGent) en Bruno Mestdagh (KBF). In het raam van dit project promoveerde R. Vande Winkel onder begeleiding van D. Biltereyst tot doctor in de politieke en sociale wetenschappen op een proefschrift over filmjournaals vertoond in bezet België (1940-1944). Als derde onderzoeksactie (naast het Flandria Film onderzoek) werd een repertorium samengesteld, dat onlangs verscheen als D. BILTEREYST & R. VANDE WINKEL (eds.), *Bewegend Geheugen. Een gids naar audiovisuele bronnen over Vlaanderen*, Gent, 2004.

5. Y. BOUDIA, *Het bedrijfsarchief en de filmproductie van de maatschappij Flandria Film*, VU Brussel, G.G.S., departement Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer, verhandeling, 2001.

6. De belangrijkste collecties werden aangetroffen bij het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV N), het Gemeentearchief Temse (GAT), het Koninklijk Filmarchief en het VRT-Beeldarchief. De auteurs danken deze instellingen en hun medewerkers, evenals Ronny Baert en Carlos Van Louwe, voor hun enthousiaste steun.

7. Voor meer informatie over de onderzoeksstrategie en het bronnenmateriaal, zie R. VANDE WINKEL & D. BILTEREYST, *Nieuw licht op Vlaamse Gebeurtenissen: de filmactiviteiten van Clemens De Landtsheer*, in: *Jaarboek 2001 Gemeentemuseum Temse*, Temse, 2002, pp. 1-9.

Clemens De Landtsheer: biografische schets⁸

Clemens De Landtsheer (1894-1984) groeide als drukkerszoon op in Temse in een Vlaamsgezinde omgeving. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd hij net als zijn neven en goede vrienden, de broers Edward en Frans Van Raemdonck, ingelijfd bij het Belgische leger. Als vertaler-typist aan het Belgische consulaat in Cherbourg evolueerde De Landtsheer, die pas in juni 1918 actief aan het front werd ingezet, van een cultuurflamingant tot een overtuigd militant van de Vlaamse zaak. In deze periode manifesteerde hij zich, onder meer met de uitgave van het frontblaadje *Onze Temschenaars* en van een door Joe English ontworpen blauwvoettekening, als een geëngageerde publicist/propagandist. De dood van de broers Van Raemdonck liet in 1917 een diepe indruk na. Samen met Oscar Dambre stichtte De Landtsheer het Van Raemdonck-Huldecomité, waarvan hij secretaris werd. Toen in september 1921 de tweede IJzerbedevaart aan de Van Raemdoncks werd gewijd, stapte De Landtsheer in de organisatie van deze prille beweging. Deze 'tijdelijke' taak werd bestendig en na verloop van tijd geofficialiseerd: De Landtsheer werd belast met het secretariaat van het IJzerbedevaartcomité (voluit: vereniging zonder winstoogmerk Bedevaarten naar de Graven van de IJzer). In 1927 werd dit een voltijdse functie. Op vraag van voorzitter Frans Daels, voor wie De Landtsheer een idolate bewondering koesterde, verhuisde hij in 1935 naar West-Vlaanderen. Met zijn echtgenote Yvonne, een Française,⁹ vestigde hij zich in Diksmuide-Kaaskerke. Ondertussen had De Landtsheer, in omstandigheden die verderop uitgebreid aan bod zullen komen, het bedrijf Flandria Film opgericht.

De Landtsheer was een drijvende kracht achter de werking van het IJzerbedevaartcomité. Enerzijds ondersteunde hij de praktische werking op allerlei niveaus, anderzijds leverde hij achter de schermen ook een sterke propagandistische bijdrage, waarbij de grens tussen *Wahrheit* en *Dichtung* herhaaldelijk werd overschreden. De Landtsheers bijdrage tot de mythevorming omtrent de Van Raemdoncks is op dat vlak exemplarisch.¹⁰ Bij de Duitse inval in mei 1940 werd De Landtsheer zoals vele andere al dan niet vermeende potentiële 'landverraders' opgepakt en op één van de zogenaamde 'Spooktreinen' naar Frankrijk gezet. Bij

8. Deze informatie is, tenzij anders vermeld, gebaseerd op D. COPPIETERS, *Landtsheer, Clemens de*, in: *NEVB [...]*, pp. 1787-1788 en (L. DE RYCK), M. MAEKELBERG, C. VAN LOUWE & R. VAN BOUCHAUTE, *Herinneringen aan Clemens De Landtsheer*, in: *Jaarboek 2001 Gemeentemuseum Temse*, Temse, 2002, pp. 11-13. De Landtsheers activiteiten aan en achter het front komen ook aan bod in D. VANACKER, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, passim.

9. Yvonne was in 1920 met De Landtsheer gehuwd. Ze vond de doorsnee Vlaming te gematigd in de ontvoogdingsstrijd: 'Ce sont des platbroek'. Clemens De Landtsheer over zijn oorlog 1914-18 en de IJzerbedevaarten, in: *Spectator*, 29 juni 1974.

10. L. DE RYCK, *Terug naar niemandsland. De geschiedenis van de gebroeders Van Raemdonck: mythe en werkelijkheid*, Koksijde, 1996, passim.

zijn terugkeer trof hij in juli 1940 het IJzerbedevaartsecretariaat, dat als zijn woning fungeerde, uitgebrand aan. Britse troepen hadden het gebouw in brand gestoken om zich ervan te verzekeren dat de op zolder liggende noodbrug (die bij de bedevaarten over de IJzer werd gelegd) niet door achtervolgende Duitse troepen kon worden ingezet. Samen met vele andere persoonlijke voorwerpen ging de (in het secretariaat bewaarde) filmcollectie van Flandria Film in vlammen op.

De Landtsheer was lid van het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV), dat tijdens de bezetting resoluut voor collaboratie koos. In januari 1942 werd hem, zonder dat hij lid van de gemeenteraad was, een schepenfunctie in Kaaskerke aangeboden. De Landtsheer accepteerde en weigerde evenmin toen in augustus 1943 gevraagd werd om het burgemeesterschap op zich te nemen. Als secretaris van het IJzerbedevaartcomité was hij tevens nauw betrokken bij de organisatie van de IJzerbedevaarten, die op last van de bezetter in beperkte kring plaatsvonden en na de oorlog niet door het IJzerbedevaartcomité werden erkend. Na de bevrijding diende De Landtsheer zich voor dit alles te verantwoorden en werd in oktober 1944 geïnterneerd. Uit het gerechtsdossier blijkt duidelijk dat het De Landtsheer en zijn medebetichte bijzonder kwalijk werd genomen dat ze tijdens de bezetting openlijk klacht neerlegden (De Landtsheer publiceerde een open brief) tegen procureur des Konings De Wilde, die persoonlijk verantwoordelijk werd gehouden voor hun wegvoering in mei 1940.¹¹

Op 20 november 1946 werd De Landtsheer door de krijgsraad veroordeeld tot 20 jaar hechtenis, wat in beroep tot 7 jaar werd gemilderd. Op 1 januari 1948 werd hij vervroegd vrijgelaten, op uitdrukkelijke voorwaarde zich niet met politiek in te laten. De vrijwel onmiddellijk na zijn gevangenneming gedane belofte (3 oktober 1944) *“de Bedevaart dat nochtans ons levenswerk was”* in de toekomst aan anderen over te laten,¹² was dan al lang vergeten. Officieel aangeworven als conciërge van het secretariaatsgebouw¹³ nam De Landtsheer achter de schermen zijn oude functie weer op. ‘Mister IJzerbedevaart’ bleef secretaris tot hij in 1960 na een resem interne conflicten gedwongen werd de fakkel door te geven. De weigering van het IJzerbedevaartcomité hem nadien archivaris te laten worden, moet in het licht van deze spanningen worden gezien.

De Landtsheer overleed in 1984, kort voor zijn negentigste verjaardag. Hij kende de kracht van het geschreven woord en waakte erover zijn verleden zo goed mogelijk, zij het af en toe selectief, te documenteren. Aan deze houding danken

11. Auditoraat-Generaal, Krijgsauditoraat bij de Krijgsraad van Brussel, dossier Clemens De Landtsheer en RM. Het dossier is moeilijk toegankelijk omdat De Landtsheer op 13 december 1955 eeerherstel kreeg. Om dezelfde reden mag zijn medebetichte niet worden genoemd.

12. C. VAN LOUWE & P.J. VERSTRAETE, *De Oorlogsbedevaarten. Kroniek van de vergeten IJzerbedevaarten 1940-1944*, Kortrijk, 2002, p. 169.

13. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1255/2/1: Schrijven van Clemens De Landtsheer aan Edmond Clottens, 9 september 1949.

we niet alleen het indrukwekkende persoonlijke archief waarvan de Flandria Film documenten slechts een onderdeel vormen, maar ook enkele belangrijke geschreven getuigenissen over zijn filmactiviteiten. Ter voorbereiding van een interview met het weekblad *Panorama* stelde De Landtsheer einde 1962 een korte historiek van het ontstaan van Flandria Film op.¹⁴ Dit typoscript, *Hoe Flandria Film ontstond*, werd later schriftelijk aangevuld tot *Hoe de IJzerbedevaartfilms en Flandria Film ontstonden*¹⁵ en vormt tot dusver de belangrijkste bron voor de weinige publicaties die melding maken van Flandria Film. Het *Panorama* interview, dat 9 maanden na dato werd gepubliceerd, spoorde het tweemaandelijks verschijnende blad *De Vlaamse Oudstrijder* vermoedelijk aan De Landtsheer om een bijdrage te vragen. Dit resulteerde in een reeks korte anekdotische bijdragen, *De propaganda van het IJzerbedevaartcomité*, gepubliceerd van 6 oktober 1963 tot en met 9 februari 1964. Sommige passages van dat relaas waren quasi identiek aan de eerder vermelde typoscripten. Op de volgende pagina's zullen we de aan deze ego-documenten ontleende gegevens ordenen, op basis van andere archivalia aanvullen en waar nodig corrigeren.

Van lichtbeelden naar filmstroken: filmactiviteiten in de schoot van het IJzerbedevaartcomité (1928-1929)

In 1924 vond de (vierde) IJzerbedevaart voor het eerst plaats in Diksmuide, waar het in de steigers staande IJzerbedevaartcomité via Edward Clauw een stuk grond had aangekocht. De financiering van de IJzerbedevaarten in het algemeen en de plannen voor het verzamelen van heldenhuldezerkjes en het oprichten van een monument (de latere IJzertoren) in het bijzonder noopten het comité tot een actievere fondsenwerving. Vanaf augustus 1924 werd daarom overgegaan tot de organisatie van *voordrachten met lichtbeelden*, door sprekers van uitleg voorziene diavoorstellingen.¹⁶ In het eerste deel van de avond, *Uit het frontleven*, werd verslag gebracht over de Eerste Wereldoorlog, herinnerd aan de offers die Vlaamse soldaten hadden gebracht (met IJzersymbolen als de steen van Merkem) en gewezen op het feit dat dit alles in de vergetelheid kon raken. Na een pauze, waarin boeken en steunaandelen werden verkocht, volgde het onderdeel *De Bedevaarten*, waarin de voorbije IJzerbedevaartedities aan bod kwamen. Tot slot werd natuurlijk opgeroepen aan de komende IJzerbedevaart deel te nemen. Organisaties die een

14. F. JOOSSEN, Het einde van Flandria Film, in: *Panorama*, 10 september 1963. De correspondentie tussen Joossen en De Landtsheer is bewaard in GAT, Archief Flandria Film, 1.1.64.

15. GAT, Archief Flandria Film, CVL 87.3.171.

16. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1281/2/3: Standaardbrieven met voorwaarden en richtlijnen uit 1926 en 1927.

lichtbeeldavond wensten te organiseren, konden via De Landtsheer dia's laten toezenden en een spreker uitnodigen. De lijst van geregeld ingezette sprekers leest als een *who's who* van het toenmalige comité: Frans Daels, Oscar Dambre, Ward Hermans, Joris Lannoo, Jeroom Leuridan enz. De diamontages, waarvan beide delen rond de jaarwisseling 1925-1926 respectievelijk werden omgedoopt tot *Met ons Jongens aan den IJzer* en *De Bedevaarten*, werden minstens eenmaal per jaar geactualiseerd, waarbij dia's van de meest recente IJzerbedevaart werden ingelast.¹⁷ Het draaiboek voor de hele avond, met aantekeningen voor de sprekers, was van de hand van De Landtsheer.¹⁸

In april 1926 hadden al 125 soortgelijke voorstellingen plaatsgevonden, vaak op vraag van lokale afdelingen van de Bond van Vlaamsche Oud-Soldaten (BVOS) en het Verbond der Vlaamsche Oud-Strijders (VOS). Uit door de organiserende verenigingen nadien aan het comité overgemaakte verslagen¹⁹ blijkt een algemene tevredenheid over het verloop van de avonden. De Landtsheer was eveneens tevreden over het wervingssucces van deze initiatieven en spoorde gelijkgezinde verenigingen aan dezelfde weg op te gaan: "*Ook onze Vlaamse organisaties zouden meer en meer het belang moeten inzien van het grote voordeel dat onder alle opzichten verkregen wordt door de propaganda met lichtbeeldavonden. Men bereikt doorgaans een veel ruimer publiek en spreekt onmiddellijker tot het gemoed en de verbeeldingskracht van het volk.*"²⁰ De Landtsheer was op dat moment reeds geconfronteerd met de vraag of het comité ook cinemavoorstellingen organiseerde,²¹ maar maakte nog geen melding van voornemens in die richting. Het besluit om de diavoorstelling tot een film om te werken, was gezien het propagandistische potentieel van het medium echter onafwendbaar.

De realisatie van een film over de IJzerbedevaarten werd concreet in 1927. Via streekgenoot en bioscoopuitbater Louis Corthals droeg De Landtsheer een professionele cameraman op de 8ste IJzerbedevaart te filmen. De cameraman, die normaliter voor de Brusselse vestiging van journaalproducent Gaumont werkte, filmde voor rekening van het comité dat eigenaar van het materiaal werd. Mits vermelding van het comité mocht Gaumont echter wel een fragment van diezelfde

17. Op de vooravond van de eerste IJzerbedevaart (de Joe English hulde in 1920) werd al een voordracht met lichtbeelden georganiseerd. F. WEYNS, *De tussenoerlogse IJzerbedevaarten [...]*, p. 13.

18. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y54/9: Tekstboek met opschrift *Uit het Frontleven*.

19. Zie briefwisseling in ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1124/1/1.

20. *De Schelde*, 2 april 1926. Uitvoering geciteerd in C. DE LANDTSHEER, De propaganda van het IJzerbedevaartcomité, in: *De Vlaamse Oudstrijder*, 6 oktober 1963.

21. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1124/1/1: Schrijven van VOS Gavere aan Clemens De Landtsheer, 9 januari 1926. Het idee om een film te maken was al in 1923 geopperd, maar toen door Daels als "*te duur en te onzeker*" afgewezen. F. WEYNS, *De tussenoerlogse IJzerbedevaarten [...]*, p. 38.

beelden in haar journaal gebruiken. De Landtsheer, die voor de cameraman een speciaal verhoog liet construeren, specificieerde in detail wat opgenomen moest worden en voorzag ook de aanwezigheid van een tweede cameraman.²² De IJzerbedevaart werd vanaf toen jaarlijks gefilmd, waarbij onder andere een beroep gedaan werd op professionele cameralui als Germain Baert en Georges Champroux.²³ Het is ondenkbaar dat De Landtsheer, die de manifestatie achter de schermen coördineerde, zelf als cameraman fungeerde.

Hoewel de beelden van de 8ste IJzerbedevaart al een week later (28 augustus 1927) werden vertoond in Wingene, nam de productie van de *Bedeavaarten naar de Graven van den Yser*, een titel die al snel tot *Bedeavaartfilm* werd verkort, meer tijd in beslag. Teneinde ook de eerste zeven IJzerbedevaarten te documenteren, dienden de voordien gebruikte dia's immers in de film te worden verwerkt. (Enkel over de allereerste IJzerbedevaart, de Joe English hulde in Steenkerke in 1920, bezat men wat filmmateriaal.²⁴) Tussen de doorgaans stilstaande beelden (gefilmd foto's en tekeningen) werden al even statische tussentitels ingelast. Het eindresultaat, waarvan een tweede kopie kon worden aangemaakt met steun van pelliculeproducent Lieven Gevaert,²⁵ telde 1400 meter en bestond oorspronkelijk uit vijf delen "waarvan sommige wel enigszins langdradig waren en later dan ook terecht werden ingekort".²⁶ Het eindproduct werd in februari 1928 voorgelegd aan de Belgische filmcensuur, die over de hele lijn een negatief advies gaf. Deze afwijzing maakte het onmogelijk de film aan kinderen te vertonen maar belette niet dat de film aan volwassenen werd vertoond.²⁷ De Landtsheer was handig genoeg om dit censuurverbod promotioneel uit te buiten. De *Bedeavaartfilm* werd in 1927-1928 bijna zeventig maal geprojecteerd²⁸ en vond ook in de daaropvolgende jaren aftrek bij VOS-

22. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.13, 1.1.36, 1.1.39, 1.1.40, 1.1.68.

23. Y. BOUDIA, *Het bedrijfsarchief [...]*, p. 36.

24. De Landtsheer had dit materiaal verkregen via Sam(uel) De Vriendt, organisator van die eerste manifestatie. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.27 en 1.1.39.

25. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1281/2/3: Verslag van de algemene verplichtende komiteitsvergadering van 30 oktober 1927. Gevaert bleef het comité steunen, maar droeg minder bij tot de financiering van de films dan De Landtsheer gehoopt had. Historisch Archief Agfa-Gevaert N.V., correspondentie met Clemens De Landtsheer december 1928-januari 1929.

26. C. DE LANDTSHEER, De propaganda van het IJzerbedevaartcomité, in: *De Vlaamse Oudstrijder*, 3 november 1963. In dit artikel is sprake van zes delen, maar contemporaine documenten bewijzen het tegendeel.

27. De geschiedenis en censuurproblematiek van de *Bedeavaartfilm* zal uitgebreider aan bod komen in D. BILTEREYST en R. VANDE WINKEL, De Bedevaartfilm, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 63, 2004, nr. 2, in voorbereiding.

28. Voorstellingen van de eerste versie (een louter verslag van de IJzerbedevaart 1927) inbegrepen. De Landtsheer hield nauwkeurig bij op welke locaties welke films werden vertoond. De originele schriften zijn bewaard in GAT, Archief Flandria Film. Jaaroverzichten van de projecties van de

STAD BREE

Zondag 7 & Maandag 8 April 1929, te 7 1/2 u.

In de zaal, van het College
AFROLLING DER FILMEN

Met onze Jongens aan den IJzer

een echte opname uit de gruwelijke tragedie van 't frontleven onzer jongens in de loopgraven. Een eenig dokument!

— *Onze jongens in de loopgraven* — *de Boesinge* —

en de historische

BEDEVAARTFILM

in 8 deelen. Van de 1^e tot de laatste Bedevaart. Het verbrijzelen der Heldenhulde-zerken. — Het in opbouw zijde IJzermonument. — De dag der 100.000 ! enz.

NIEMAND BLIJVE THUIS !

want hartroerend is de geschiedenis onzer jongens aan den IJzer en de hulde die het levende Vlaanderen aan de gedachtenis zijner zonen jaarlijks brengt !

SLECHTS TWEE MAAL

hebt gij de gelegenheid ! Geen trukkeering van gevechten of oorlogsbewegingen ; alles is de getrouwe opname van de werkelijkheid ! Zooveel hebt gij gehoord en gesproken over den IJzer, gaat nu hun lijden zien in de loopgraven en het offer dat zij voor U brachten !

Prijzen der plaatsen : 5 en 4 fr.

Opbrengst ten bate van het IJzergedenkteeken.

Kinderen onder de 16 jaar zijn niet toegelaten

Het bestuur V.O.S.

NOTA. — Gij die reeds ter Bedevaart toegt komt en herleeft nogmaals die innige en piëteitsvolle hulde. Gij die nooit ter Bedevaart gingt, komt en overtuigt U van de grootsche dag der 100.000 !

Drakk. E. De Landtsheer, Temeche. *

Aankondiging van de vertoning op vraag van het Verbond VOS van de films *Met onze Jongens aan den IJzer* en de *Bedevaartfilm* op zondag 7 en maandag 8 april 1929 in Bree. [BE ADVN AC102, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1192/2/1]

en BVOS-afdelingen. Net als bij de diavoorstellingen, die overigens nog jarenlang parallel aan de film bleven bestaan, werd jaarlijks een geactualiseerde versie gemaakt.

Aangezien het verslag over de IJzerbedevaarten traditioneel slechts het tweede deel van de propagandavoorstellingen vormde, groeide de behoefte om ook het onderdeel *Met ons Jongens aan den IJzer* naar film te vertalen.²⁹ Bij dit project had men anders dan bij de *Bedevaartfilm* het voordeel dat er wel bewegend beeld van het verleden kon worden teruggevonden. Tijdens de Grote Oorlog hadden journalisten en/of filmdiensten van de geallieerde strijdkrachten op relatief grote schaal beelden gedraaid voor nieuwsfilms en propagandistische documentaires. Bijna tien jaar na het einde van de oorlog was het relatief eenvoudig dit archiefmateriaal inclusief exploitatierechten aan te kopen. De Landtsheer ondernam in de zomer van 1928 stappen in die richting³⁰ en kocht uiteindelijk materiaal aan bij het Institut Cartographique de l'Armée Belge (Brussel) en Les Archives Photographiques d'Art et d'Histoire (Parijs).³¹ Het eindproduct, *Met onze Jongens aan den IJzer*, werd al in april 1929 (en misschien vroeger) vertoond, maar ook nadien nog bijgewerkt en aangevuld. Het was voor De Landtsheer en het comité niet zozeer van belang dat de film de oorlog documenteerde, dan wel dat hij "*aan onze mensen het waarom van het ontstaan der IJzerbedevaarten verklaarde*".³² Om de film deze toets te geven, werden enerzijds gefilmde foto's ingelast (waarbij een beroep werd gedaan op nieuw materiaal evenals op oude lichtbeelden), anderzijds nieuwe opnamen gemaakt. Met de hulp van Germain Baert, die dat jaar *Consciences Baas Ganzendonck* verfilmde,³³ schafte De Landtsheer een camera aan (vermoedelijk met fondsen van het IJzerbedevaartcomité) en maakte opnames van oorlogskerkhoven en IJzerkruisjes. De propagandistische documentaire werd afgerond met een fictieve proloog en epiloog, waarin een moeder haar zoon naar het front zag vertrekken en later treurde bij zijn graf.

Kort na hun productie speelden de *Bedevaartfilm* en *Met onze Jongens aan den IJzer* een belangrijke rol in de fondsenwerving van het IJzerbedevaartcomité. In 1929 waren de filmvertoningen goed voor meer dan 50% van de werking³⁴ en was

Bedevaartfilm (en van *Met Onze Jongens aan den IJzer*) werden ook gepubliceerd in het jaarlijks verslagboek *In Bedevaart naar Vlaanderens Doodenveld*.

29. Even werd met de idee gespeeld een bestaande film over de Eerste Wereldoorlog aan te kopen. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.6: Briefwisseling met Bodart en C°, december 1927.

30. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1192/1/1: Schrijven van Clemens De Landtsheer aan Frans Daels, 23 juni 1928.

31. GAT, Archief Flandria Film, DL 85.94.143, DL 85.94.154, DL 85.94.158, DL 85.94.88.

32. C. DE LANDTSHEER, De propaganda van het IJzerbedevaartcomité, in: *De Vlaamse Oudstrijder*, 1 december 1963.

33. M. THYS (ed.), *Belgian Cinema—Le Cinéma Belge—De Belgische Film*, Brussel-Gent-Amsterdam, 1999, p. 230.

34. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1316/1/1.

de vraag naar vertoningen zo groot, dat naast het in 1928 aangeschafte apparaat een tweede projectietoestel moest worden aangekocht.³⁵ Dat het comité doorgaans ook een projectietoestel moest verhuren, toont aan dat de films weliswaar een relatief grote verspreiding kenden, maar er niet in slaagden in het bioscoopcircuit door te dringen. Hoewel dit in de eerste plaats aan de politieke inslag van de films te wijten was, speelde ook hun 'ouderwetsheid' een rol. De internationale introductie van de klankfilm (1929) maakte het verschil tussen de amateuristische, (stille) IJzerbedevaartproducties en de in bioscopen vertoonde professionelere (geluids)films enkel duidelijker.

Het ontbreken van klank zorgde er ook voor dat filmvertoningen, hoewel de films tussentitels hadden, doorheen de jaren 1930 vergezeld bleven van een spreker. De rol van spreker werd vaak ingevuld door Juliaan Platteau, terwijl De Landtsheer of een ingehuurd 'operateur'³⁶ de projectie verzorgde. Als secretaris bleef De Landtsheer tot 1939/1940 films verdelen die nauw bij de werking van het comité aansloten. Naast 'klassiekers' als de *Bedevaartfilm* en *Met onze Jongens aan den IJzer* distribueerde hij ook recentere eigen producties.³⁷ Deze verhuuractiviteiten stonden, zonder te insinueren dat De Landtsheer de algemene werking van 'zijn' IJzerbedevaartcomité verwaarloosde, echter onmiskenbaar in de schaduw van zijn bedrijvigheid voor Flandria Film.

Een filmbedrijf ontstaat en groeit: Flandria Film (1929-1940)

Anders dan Duitsland, Frankrijk of Nederland, beschikte België in het interbellum niet over een nationaal verankerd filmjournaal. De bioscoopjournaals of nieuwsberichten die in vele cinema's een vast onderdeel van het programma uitmaakten, waren van buitenlandse makelij en werden in het beste geval door Brusselse bijhuizen van lokale onderwerpen voorzien. Dit gold bijvoorbeeld voor de 'Belgische' versie van de Pathé en Gaumont nieuwsfilms. Dat filmjournaals niet alleen weinig lokale onderwerpen bevatten maar inhoudelijk en tekstueel

35. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1192/2/1. Het is vermoedelijk ditzelfde toestel dat in mei 1935 (*"occassie! (door dubbel gebruik)"*) te koop werd aangeboden. ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1282/1/1: XVIe IJzerbedevaart-1ste meedeling.

36. Zie de foto van projectionist Henri Van Daele voor de woning van De Landtsheer in Temse, gereproduceerd in *Jaarboek 2001 Gemeentemuseum Temse*, ongenummerde pagina tegenover p. 4.

37. Deze films doken niet op in de catalogus van Flandria Film. Voor een volledig overzicht, zie B. MESTDAGH, R. VANDE WINKEL & D. BILTEREYST, *De cinematografische activiteit van Clemens De Landtsheer: geannoteerde catalogus van door De Landtsheer via Flandria Film en het IJzerbedevaartcomité geproduceerde of uitgebrachte films*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 63, 2004, nr. 3, in voorbereiding.

(tussentitels) vooral op maat van een Franstalig publiek gesneden waren, was Vlaamsgezinden een doorn in het oog. Het is tegen deze achtergrond dat we De Landtsheers besluit om aan het einde van de jaren 1920 een eigen filmmaatschappij op te richten, moeten situeren.³⁸

Het leidt geen twijfel dat de (beperkte) filmervaring die hij bij de productie van de *Bedevaartfilm* en (vooral) van *Met onze Jongens aan den IJzer* had opgedaan de kiem voor De Landtsheers filmbedrijf vormde. Het opzet en de doelgroep van zijn persoonlijke onderneming verschilden (aanvankelijk) echter gedeeltelijk van de filmproductie die hij voor het comité verrichtte. Het IJzerbedevaartcomité had twee lange documentaires geproduceerd om tot een avondvullend programma te komen, dat propaganda voor de IJzerbedevaarten maakte en fondsen voor de toren wierf. Hiermee richtte men zich tot een publiek, samengebracht door een Vlaamsgezinde organisatie (VOS, BVOS, Davidsfonds,...), met andere woorden een publiek dat bewust voor een soortgelijke avond koos. De Landtsheers filmmaatschappij beperkte zich daarentegen tot de productie van actualiteiten, als voor- of naprogramma te vertonen in Vlaamse cinema's aan Vlaamse bioscoopgangers. Hoewel zijn reclame tegenover bioscopeigenaars natuurlijk op het publiekswervend aspect van Vlaamse actualiteiten hamerde, richtte De Landtsheer zich tot een publiek dat in hoofdzaak voor de hoofdfilm kwam. Van het verzorgen van een totaalprogramma was geen sprake, van rechtstreeks aan de vertoning van deze journaals gekoppelde fondsenwerving evenmin. Terwijl het avondvullende programma van het IJzerbedevaartcomité een openlijk propagandistische functie had, dienden De Landtsheers eigen producties als 'Vlaams nieuws voor Vlamingen' op het eerste gezicht dus een neutraler, informatiever doel. Onderhuids promootten De Landtsheers films natuurlijk het gedachtegoed van de IJzerbedevaarten: de allereerste beschikbare film toonde in mei 1929 niet voor niets een bezoek van journalisten aan de IJzertoren.

Hoe en wanneer De Landtsheer zijn bedrijf stichtte, laat zich moeilijk reconstrueren. Een oprichtingsakte van Flandria Film-Document, zoals de maatschappij aanvankelijk heette, werd tot dusver niet teruggevonden. De Landtsheer situeerde de begindagen van Flandria Film in latere getuigenissen in mei 1929, waarbij hij beklemtoonde dat alles "*voor eigen rekening en initiatief*" gebeurde in de "*weinig vrije tijd waarover we beschikten – als sekretaris van het IJzerbedevaartkomite wilden*

38. Met dit propagandistisch gebruik van het massamedium film stond Clemens De Landtsheer toen niet alleen, ook niet in België. Zo groeide de aandacht van katholieke organisaties voor film als ideologisch wapen sterk vanaf de tweede helft van de jaren 1920, wat in 1928 zou leiden tot de oprichting van de Katholieke Film Centrale (KFC). Een algemene vergadering te Brussel. Katholieke filmactie, in: *De Standaard*, 27 september 1928. Uit de briefwisseling en boekhouding van Flandria Film blijkt dat De Landtsheer grote belangstelling had voor de KFC om gebruik te maken van dit katholiek filmnetwerk. Zie onder meer briefwisseling in: GAT, Archief Flandria Film, DL 1.1.92.

wij eerst en vooral het werk der Bedevaarten dienen – zodat de montage en het nazicht van de Flandria-films meestal nachtwerk werd”.³⁹ Dat De Landtsheer al op 2 mei aan bioscopeigenaars een omzendbrief zond en op dat ogenblik reeds over een gestileerd bedrijfslogo beschikte,⁴⁰ laat vermoeden dat Flandria Film-Document⁴¹ iets eerder werd opgericht. De brief van 2 mei was duidelijk een proefballon: De Landtsheer kon slechts één film aanbieden (over de IJzertoren – zie hoger) en richtte zich louter tot bioscopeigenaars uit eigen streek. De Landtsheer stelde de exploitanten voor zich bij hem te abonneren op een wekelijkse Vlaamse actualiteit. Dit journal zou kort genoeg zijn om na de nieuwsfilm, waarop men eventueel reeds geabonneerd was, te kunnen worden vertoond zonder de samenstelling van het totaalprogramma in gevaar te brengen. Als extra verkoopsargument bood De Landtsheer klanten aan zelf voorstellen te doen over te verfilmen onderwerpen: “Een klein stukje film uit uw eigen streek zal tientallen toeschouwers meer naar uwe zaal doen stroomen”. De respons was blijkbaar klein, wat niet verwonderlijk was gezien het beperkte aanbod.

In augustus 1929 ondernam Flandria Film-Document een tweede poging, waarbij wel een afgewerkte productie werd aangeboden: *Vlaamsche Gebeurtenissen*.⁴² Onder deze ronkende titel ging slechts één onderwerp schuil: de kort voordien gehouden 10de IJzerbedevaart. De actualiteiten recupereerden dus (ongetwijfeld in samenspraak met het comité) beelden die voor de nieuwe *Bedevaartfilm*-versie waren gedraaid. Dit journal vond blijkbaar voldoende aftrek om in september 1929 een tweede editie van *Vlaamsche Gebeurtenissen* op de markt te gooien. De onderwerpen waren nu meer gediversifieerd. Naast de begrafenis van de kort voordien overleden Karel Van de Woestijne kwam onder andere ook de inwijding van een kapel en de inhuldiging van een brug (door koning Albert I) aan bod. In dezelfde omzendbrief⁴³ waarin dit alles werd gepromoot, verklaarde De Landtsheer naar aanleiding van 11 november een speciale wapenstilstand-editie te zullen uitbrengen. We kunnen dan ook stellen dat Flandria Film-Document in het na-

39. Beide citaten vinden we zowel in *Hoe Flandria Film ontstond* als in *De propaganda van het IJzerbedevaartcomité* woordelijk terug.

40. GAT, Archief Flandria Film, CVL 87.3.147. Andere omzendbrieven uit dezelfde periode droegen een gelijkaardig logo, dat als bedrijfsnaam Cl. De Landtsheer & Co vermeldde. GAT, Archief Flandria Film, 2.2.2.3.

41. De Landtsheer liet zich voor de naam misschien inspireren door het verhuurkantoor Flandria Filmen, dat in de nadagen van de Duitse bezetting (Eerste Wereldoorlog) Vlaamse en Duitse filmpropaganda moest verdelen. A. VRINTS, *Bezette stad: Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog* Brussel, 2002, p. 186. G. CONVENTS, *Cinema and German politics in occupied Belgium*, in: K. DIBBETS & B. HOGENKAMP (eds.), *Film and the First World War*, Amsterdam, 1995, p. 175.

42. GAT, Archief Flandria Film, DL 86.2.40.

43. GAT, Archief Flandria Film, CVL 87.3.48.

jaar van 1929 inhoudelijk en publicitair uit de startblokken schoot. Na verloop van tijd (1930-1932) verkortte De Landtsheer de naam van zijn maatschappij tot Flandria Film. Met de nieuwe naam kwam een nieuw logo (de bedrijfsnaam tegen de achtergrond van een klauwende leeuw) dat in een strakkere vorm ook in de jaargangenerieken opdook.

In iets meer dan een decennium (1929-1940) verdeelde De Landtsheer meer dan 60 *Vlaamsche Gebeurtenissen*. Enerzijds bracht hij verslag uit over actuele Vlaamse onderwerpen, anderzijds reconstrueerde hij met archiefmateriaal episodes uit de (Vlaamse) geschiedenis. Tegelijkertijd bouwde hij een archief van *Vlaamsche Koppen* uit: Pol De Mont, Hugo Verriest en andere belangrijke Vlamingen werden voor de camera gehaald. Hoewel de Vlaamse beweging, geschiedenis en ontvoogding tot De Landtsheers favoriete thema's behoorden, bestreken zijn producties een veel breder palet: processies, natuurrampen, huwelijken of begrafenissen van de koninklijke familie enz.⁴⁴ Deze relatief grote productie kon enkel worden gerealiseerd dankzij een zekere graad van professionalisering. In 1940 beschikte Flandria Film (afgaande op een lijst die De Landtsheer na de brand aan de verzekering overmaakte) over verscheidene opname- en projectietoestellen, een montagetafel, apparatuur om een film te synchroniseren, een toestel om tussentitels te maken, enz. De Landtsheer, die in de begindagen van Flandria Film waarschijnlijk de apparatuur van het IJzerbedevaartcomité gebruikte, vermeldde expliciet dat dit materiaal zich weliswaar in het secretariaatsgebouw bevond, maar zijn persoonlijk eigendom was.⁴⁵

Het zou echter verkeerd zijn hier de indruk te wekken dat Flandria Film tot een professioneel bedrijf uitgroeide. De Landtsheer bleef werkzaam in de marge van het reguliere filmbedrijf, was aangewezen op verouderd tweedehandsmateriaal en kon het gebrek aan professionele cinematografische vorming amper verbergen. Terwijl de bioscoopwereld in de ban was van de revolutie die de geluidsfilm in 1929 had ingeluid, kon De Landtsheer zijn met een stille camera gedraaide beelden (thuis in bad ontwikkeld en daar ook van tussentitels voorzien)⁴⁶ in het beste geval van een amateuristische klankband (muziek, achtergrondlawaai) voorzien. Minstens even vaak bleef de film stil en diende tijdens projectie te worden begeleid door een spreker (Juliaan Platteau) of door muziek van fonogramplaten die Flandria Film bij de films leverde.

44. De inhoud van de *Vlaamsche Gebeurtenissen* zal uitgebreid aan bod komen in het vierde deel van deze artikelenreeks, te verschijnen in de jaargang 63 van *Wetenschappelijke tijdingen*.

45. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.62.

46. De Landtsheer schreef de teksten uit, zijn vrouw Yvonne plaatste de letters. Interview D. Biltereyst, Y. Boudia, B. Mestdagh en R. Vande Winkel met Carlos Van Louwe, Koksijde, 2 april 2001.

Dit amateurisme droeg ertoe bij dat De Landtsheer er nooit in slaagde een volwaardige plaats in het professionele filmlandschap te veroveren. Afgaande op de bedrijfsboekhouding slaagde Flandria Film er nooit in een echt bioscoopnetwerk te creëren, laat staan een wezenlijke rol te spelen in de (nationale) journaalproductie. Men mag ook niet uit het oog verliezen dat vele bioscopen meer actualiteiten nodig hadden dan De Landtsheer kon leveren en deze bij voorkeur betrokken bij grote bedrijven, die tegelijkertijd langspeelfilms (koppelvekoop) leverden. Dat Flandria Film desondanks actief kon blijven, dankte het aan een alternatief circuit. Flandria Film en zijn *Vlaamsche Gebeurtenissen* kwamen terecht in het netwerk van Vlaamse Huizen (dat in 1929-1934 een forse expansie kende)⁴⁷ of in lokalen (gemeentehuizen, cafézalen) afgehuurd door de VOS, het BVOS, het Davidsfonds, het VNV enz. Dit was grotendeels hetzelfde circuit dat De Landtsheer aanvankelijk had proberen overstijgen, maar toch iets ruimer. Ook niet specifiek in de IJzerbedevaarten geïnteresseerde organisatoren konden bij Flandria Film terecht voor de organisatie van een filmvertoning. Hiervoor volstonden de Vlaamse actualiteiten echter niet.

Om het publiek een volledig en gevarieerd programma te kunnen aanbieden, begon De Landtsheer enerzijds sport- en toeristische films te draaien, anderzijds producties allerhande (niet te duur dus niet te recent) aan te kopen. De portefeuille van Flandria Film breidde hierdoor fors uit. In een catalogus die De Landtsheer in 1935 voor het eerst liet drukken (en in de daaropvolgende jaren uitbreidde) vinden we daarom, naast tientallen *Vlaamsche Gebeurtenissen* en sportfilms, ook honderden andere titels, waaronder vele documentaires, kluchten en tekenfilms. Flandria Film bood ook enkele aangekochte langspeelfilms aan, waaronder het geregeld geprogrammeerde pacifistische *IJzerkruizen – Les Croix de l'Yser*. Naast deze stille film van Belgische makelij (Gaston Schoukens en Paul Flon, 1928) bood Flandria Film ook enkele Franse en Amerikaanse langspeelfilms aan.

Het falen om een plaats in het reguliere bioscooplandschap te veroveren, deed Flandria Film dus uitwijken naar een zalencircuit waar De Landtsheer ook voor het IJzerbedevaartcomité actief was. Op papier bleef de werking van beide organisaties strikt gescheiden. (De *Bedevaartfilm* en *Met onze Jongens aan den IJzer* doken bijvoorbeeld nooit in Flandria Film catalogi op.) Het was echter onvermijdelijk dat organisatoren soms uit beide portefeuilles programmeerden en bijvoorbeeld *IJzerkruizen* met de *Bedevaartfilm* combineerden. Inhoudelijk vormde dit voor De Landtsheer geen probleem: hij waakte erover zo vaak mogelijk een verslag over de recentste IJzerbedevaart in het programma te steken, inclusief een oproep om de volgende editie bij te wonen.

47. A. HIMPE, *De beweging in huis*, Gent, 1992, p. 249.

Flandria Film na mei 1940

Na zijn vrijlating was De Landtsheer in egodocumenten en interviews formeel over het wedervaren van Flandria Film na mei 1940. Door de brand beschikte hij enkel nog over “enkele zeer weinige deeltjes film – meestal negatief”. Tijdens de bezetting werden “nog enkele sportfilms en kleine opnamen gemaakt, maar censuur-moeilijkheden e.a. legden verdere opnamen stil”. Flandria Film kon zich ook na de oorlog “niet meer herpakken” en stierf, mee door de introductie van het 16 mm film-formaat, een stille dood.⁴⁸ Hoewel er effectief heel wat filmmateriaal was verloren gegaan, slaagde De Landtsheer er na de brand in werkelijkheid toch nog in verscheidene tientallen filmtitels (onder andere via vertoners die nog exemplaren bezaten) te recupereren. Dat De Landtsheer de omvang van het persoonlijke en financiële drama dat de brand onmiskenbaar voor hem betekende, heeft uitvergroot, is begrijpelijk. Er bestaat echter geen twijfel over dat Flandria Film voldoende films kon traceren om zich opnieuw als filmverdelers op de markt te gooien. Succesvol waren deze pogingen echter allerminst. Een in 1940 op last van de bezetter ingevoerd verbod op de verdeling van stille films elimineerde een groot deel van de Flandria Film catalogus. De Landtsheers enige hoop was dus gevestigd op de productie van nieuwe titels. Het paar sportfilms dat effectief door hem werd gedraaid, ondervond geen moeilijkheden met de censuur (want kwam op de markt), maar was qua montage en klank te amateuristisch om voldoende aftrek te vinden.

Dat Flandria Film anders dan De Landtsheer beweerde ondanks deze problemen toch tot september 1944 actief bleef, had het te danken aan haar erkenning als filmproducent. De afwijzende houding die de bezetter lang tegenover een lokale filmproductie koesterde,⁴⁹ leidde ertoe dat weinig van Vlaamse of Belgische productiefirma's werden erkend. Flandria Film werd zo een huwbare bruid voor personen of groeperingen die als filmproducent wilden opereren maar door de corporatieve organisaties (met andere woorden door de *Propaganda-Abteilung Belgien*) niet als dusdanig werden erkend. Tijdens de bezetting trad Flandria Film zo op als 'producent' van een aantal films waar De Landtsheer slechts zijdelings bij betrokken was. Anderzijds wijst alles erop dat hij toch een te actieve rol speelde om louter als stroman te worden omschreven. Dat De Landtsheer deze periode na zijn vrijlating liever vergat, houdt rechtstreeks verband met in 1944 door 'zijn' Flandria Film geproduceerde films als *De Brigade waakt* (over de Vlaamse Wachtbrigade) en *Vlaanderen te weer* (een als verloren beschouwde, door de DeVlag

48. Citaten ontleend aan *Hoe Flandria Film ontstond*, quasi woordelijk terug te vinden in *De propaganda van het IJzerbedevaartcomité*.

49. R. VANDE WINKEL, De cameraman, de dichter en de kapelaan. Alfred Ehrhardt draait cultuurfilm met de hulp van Wies Moens en Cyriel Verschaeve, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 62, 2003, nr. 1, pp. 32-33.

gepatroneerde propagandafilm). Deze fascinerende periode uit de geschiedenis van Flandria Film, waar met de bevrijding vanzelfsprekend een abrupt einde aan kwam, is uitermate complex en zal in een latere publicatie uitvoerig worden geanalyseerd.⁵⁰

Na zijn vrijlating, slaagde De Landtsheer er effectief niet in Flandria Film te reanimeren. Hoewel het occasioneel nog wat films kon verhuren (bijvoorbeeld aan de Vlaamse Toeristenbond in 1949-1952)⁵¹ liet Flandria Film zich niet meer in met de productie van nieuwe titels. Binnen het IJzerbedevaartcomité bleef De Landtsheer echter films produceren. Einde augustus 1948, nauwelijks drie maanden na zijn vrijlating, zette hij de tussentitels voor een reportage over de enkele dagen voordien gehouden IJzerbedevaart, die natuurlijk ook het dynamiseren van de IJzertoren aanklaagde.⁵² De Landtsheer bleef tot aan zijn pensionering ijveren voor het jaarlijks (laten) verfilmen van de IJzerbedevaarten.⁵³

De Landtsheer bleef de bedrijfsnaam Flandria Film verscheidene decennia gebruiken in contacten met derden, aan wie hij zijn filmstock geheel of gedeeltelijk poogde te verkopen. De Landtsheer, die financieel weinig ademruimte had, beseftte maar al te goed dat zijn filmcollectie een historisch belang had. In de loop der jaren kon hij zijn collectie met mondjesmaat verzilveren. De stad Lier kocht reportages over Lodewijk Van Boeckel en Felix Timmermans,⁵⁴ terwijl Jan Van Hoogten (die aan een film over August Borms werkte) beelden kocht van VNV-manifestaties.⁵⁵ Aan deze kleinschalige transacties kwam een einde in 1973-1977, toen De Landtsheer erin slaagde het leeuwendeel van zijn collectie, inclusief exploitatierechten, te verkopen aan de toenmalige Belgische Radio en Televisie (BRT), waarmee hij sinds 1962 in onderhandeling was.⁵⁶ Het IJzerbedevaartcomité werd door De Landtsheer niet in deze overeenkomst betrokken.

50. Deze korte schets is gebaseerd op vele archiefstukken aangetroffen in het Flandria Film bedrijfsarchief (GAT) en in het gerechtsdossier van De Landtsheer (Auditoraat-Generaal).

51. GAT, Archief Flandria Film, 2.2.1.20.

52. GAT, Archief Flandria Film, 2.1.1.10.

53. *“De opbrengst van de films tegenover de kosten ervan geeft steeds een verlies. De jaarlijkse film moet echter om propagandaredenen behouden blijven.”* ADVN, Archief Bedevaart naar de Graven van de IJzer, Y1256/4/1: Verslag 1959 van de raad van toezicht.

54. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.78.

55. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.9.1. E. VANDEWALLE & F. SEBERECHTS, *Hoogten, Jan van*, in: *NEVB [...]*, p. 1465.

56. GAT, Archief Flandria Film, 1.1.64 en 1.2.4. De BRT had in 1963 plannen om een uitzending over Flandria Film te maken, maar voerde die voor zover bekend niet uit.

Conclusies

Het blijkt onhoudbaar Flandria Film nog langer als een randactiviteit van De Landtsheer en het IJzerbedevaartcomité te beschouwen. De filmproductie en -verhuur namen een veel grotere plaats in zijn leven in dan tot dusver werd aangenomen. Samen met een zo volledig mogelijk overzicht van door De Landtsheer geproduceerde en/of verdeelde films⁵⁷ vormt dit artikel de sleutel tot verder onderzoek. Door de productie, vertoning en receptie van belangrijke individuele producties verder uit te diepen, hopen we het niveau van een louter filmhistorische studie te overstijgen en tot een nieuwe evaluatie van De Landtsheers organisatorische en ideologische rol binnen de Vlaamse beweging bij te dragen.

57. B. MESTDAGH, R. VANDE WINKEL en D. BILTEREYST, De cinematografische activiteit van Clemens De Landtsheer [...].